

Заробітчанин **Петро** й Анна, що поєднали свої долі, обирають для свого сина іншу долю: «Нема йому що до землі прив'язуватися», — уважають вони. Анна «інстинктом своїм пізнала життя, світ. Гарує і працює від рання і до вечора на здобуття засобів до науки для сина і щось мов силує її відірвати його від землі. З нього будуть люди, як покине землю».

Композиційно твір складається з 32 розділів. У першому розділі відбувається зав'язка дії: на весіллі Парасинки й Тодорики. Тут читач знайомиться з Івонікою Федорчуком, його сім'єю. У цьому ж розділі постає перша важка проблема сім'ї: Михайло, старший син та улюбленець, має йти до армії. Починається трагічне кохання Михайла та Анни.

Дія розгортається поступово, докладно, але неухильно веде до трагічної розв'язки — убивства Савою Михайла, причиною чого була земля, що мала дістатися у спадок Михайлові. Земля зруйнувала долю не тільки Михайла, але й Івоніки, Марійки, Анни. Здавалося, Анна не встане після страшного удару, проте, з'єднавши свою долю з Петром, вона мріє, що доля їх сина не буде пов'язана із землею, що він звільниться від її страшної влади.

Отже, Ольга Кобилянська вважала, що освіта допоможе людині, селянинові вирватися з-під згубної влади землі, примирити людину і землю.

МИХАЙЛО КОЦЮБІНСЬКИЙ

Кінець XIX століття позначився стрімким розвитком модерністичних течій, серед яких особливе місце займає **імпресіонізм** — напрям у мистецтві останньої третини XIX — початку XX століття. Спираючись на досягнення реалістичного демократичного мистецтва, імпресіоністи боролись проти рутинного академізму й салонного мистецтва, виступали за відтворення краси навколишнього світу, повсякденного життя. Вони вважали, що художник повинен зображувати навколишнє так, як він його споглядає і відчуває. Звідси — пошук нових художніх засобів, найповніша передача зорових вражень, життєствердуюче захоплення красою світу. Основну увагу імпресіоністи приділяли відтворенню змін у настрої, фіксуванню хвилинних вражень. Імпресіонізму притаманні витончена фантастика, поетизація старовини, екзотика. Видатними представниками імпресіонізму в українській літературі були В. Стефаник, М. Коцюбинський, М. Вороний, О. Кобилянська, М. Хвильовий, П. Тичина та ін.

Основними рисами імпресіонізму є:

- «звуковий» пейзаж;
- естетична функція кольорів і світлотіней;
- урочиста пряма мова (монолог, діалог);
- калейдоскопічність і фрагментарність зображуваного;
- сюжет не розгортається, фабула вимальовується поступово;
- ситуаційне напруження;
- підкреслений ліризм;
- уживання тропів для підсилення асоціативних почуттів і вражень.

Одним із найвидатніших імпресіоністів в українській літературі є М. Коцюбинський (1864—1913). Він рано почав пробувати свої сили в літературі, друкувався з 1890 р. Твори письменника привернули увагу літературної громадськості, засвідчили, що в українську прозу прийшов талановитий художник. Роки перебування Коцюбинського на урядовій службі в Молдавії і Криму дали життєвий матеріал для багатьох його творів. На початку 1898 р. М. Коцюбинський оселяється в Чернігові, де з'являються багато нових художніх творів письменника. Зосередження уваги на психологічних колізіях стає визначальною рисою його творчості. Новаторською за темою в українській літературі була новела «Цвіт яблуні»: тут порушувалася проблема ставлення письменника до дійсності, говорилося, що митець за будь-яких обставин не може забувати про свій громадянсько-професійний обов'язок, повинен боліти чужим горем, як власним. До теми «Цвіту яблуні» Коцюбинський повертається ще не раз (цикл мініатюр «З глибини»), поезія в прозі «Пам'ять душі», незавершений твір «Павутиння», новели «Intermezzo» і «Сон»). У п'ятиліття перед революцією 1905—1907 рр. Коцюбинський написав і опублікував оповідання «Fata morgana» (Київська старина, 1904), у якому вловив ті головні зрушення у свідомості селянства і нові тенденції в еволюції соціальної психології села, які на повну силу виявилися під час революції. Провідним жанром малої прози М. Коцюбинського після 1901 р. стає соціально-психологічна новела.

Новела — невеликий за обсягом прозовий твір із надзвичайно сконцентрованою дією, динамічним сюжетом, відображенням психологічно вмотивованих змін у поведінці героя. У сюжетну основу новели кладеться один якийсь епізод, що може заінтригувати, зацікавити своєю нечуваністю, надзвичайністю. Звідси — найголовніші особливості форми новели — напруженість дії, стислість розповіді й несподівана розв'язка. Гете писав, що вона не що інше, як «розповідь про нечувану подію».

Новела «Intermezzo»

Одним із визначних у творчості письменника є твір «Intermezzo». Сама назва новели відповідає законам імпресіонізму, однією з ознак якого є тяжіння до музики, образотворчого мистецтва (звідси й назви «малих жанрів» — ескіз, шкіц, образок, акварель тощо). *Intermezzo* (від лат. *intermedius* — проміжний, середній) — музичний термін, так називають інструментальну п'єсу довільної будови, іноді самостійний епізод в опері (інструментальний, вокально-інструментальний, хоровий).

Новела «Intermezzo» має автобіографічний характер — її появу зумовили події особистого життя М. Коцюбинського: складна суспільно-політична ситуація в країні, пригнічування розвитку української культури, негаразди на роботі й в особистому житті виснажили письменника, він потребував перепочинку, часу на відновлення сил. Запрошення знайомого відвідати Кононівку, село на Полтавщині, стало рятівним для письменника. Тому й присвячено «Intermezzo» кононівським полям.

Темою новели є перебування героя на відпочинку. Така, здавалось би, прозаїчна тема, викладена за законами імпресіонізму, є знаряддям формування високої суспільно-мистецької ідеї — служіння митця народові: образом *intermezzo* новеліст не тільки зображує свій перепочинок, але й підкреслює, відповідно до функцій музичного твору такого виду, органічний зв'язок поки що обірваних періодів його життя і боротьби.

У новелі М. Коцюбинського «Intermezzo» ареною зіткнення чорних і світлих сил — утоми й сонця — стала душа людини. Отже, конфлікт твору пролягає у філософсько-психологічній площині.

Цей прозовий твір має деякі спільні риси з драматичним. Як і в драматичному творі, тут є дійові особи, які можна поділити на дві групи: негативні й позитивні. Негативними, що руйнують людську душу, є «моя втома», «людське горе», «залізна рука города»; позитивними — «ниви в червні», «зозуля», «жайворонки», «сонце»; «три білих вівчарки» є скоріш «перехідним місточком» від однієї групи персонажів до іншої.

Кожний із персонажів, з'являючись у певний момент життя героя, впливає на його хід, формує особливий світ душі. Хто ж переможе в цьому двобої?

Якщо уважно аналізувати цитатний матеріал новели, можна відзначити, що кожний негативний персонаж пригнічує моральний стан героя, а кожний позитивний вносить свою частку в його моральне й духовне одужання.

Дійова особа	Цитата	Коментар
Моя втома	А люди йдуть. За одним другий, третій. Вороги й друзі, близькі й сторонні — і всі кричать у моє вуха криком свого життя або своєї смерті, і всі залишають на душі моїй сліди своїх підшов. Затулю вуха, замкну свою душу і буду кричати: тут вхід не вільний!	Утома, роздратування, потреба захисту власної душі від втручання ззовні. Сліди людських підшов на душі — як на землі, яку всі товчуть ногами.
Залізна рука города	Поїзд летів, повний людського гаму. Здавалось, город витягує свою залізну руку за мною і не пускає. Мене дратувала непевність, що тремтіла в мені: чи розтулить рука свої залізні пальці, чи пустить мене? невже я вирвусь від цього зойку та увійду у безлюдні зелені простори? Вони замкнуться за мною, і надаремне клацати буде кістками залізна рука?	Місто, одягнене в камінь, місто, що дихає смородом, місто, у якому дим, рев і злість, є втіленням утоми ліричного героя. Коли ж він їде з міста, здається, що воно не хоче відпускати від себе свою жертву і простягає далеко в природу свою залізну руку. Вирватися із цієї руки — це вирватися з лабет горя, утоми, безвихіддя.
Зозуля	Кує зозуля. Б'є молоточком у кришталевий великий дзвін — ку-ку! ку-ку! — і сіє тишу по травах. /.../ я зскакую з ліжка і гукаю в вікно до зозулі: «Ку-ку... ку-ку... Добридень!»	Перший реальний звук, почутий ліричним героєм без роздратування, болю. Зозуля молоточками неначе достукалася до глибинних почуттів людської душі. Це той звук, який сіє тишу, чого так не вистачало людині. Герой навіть відчув сили і бажання відповісти на цей звук. Початок одужання.

<p>Три білих вівчарки</p>	<p>Біжу на подвір'я. А там бряжчать залізни цепи і люто гвалтують собаки. Великі білі вівчарки, наче ведмеді, скачуть на задніх лапах, і скаче на них довга кудлата вовна. Підходжу ближче. Ну, чого ти, собако... Як тебе звать? Ну, годі, Оверко... Не чує, не бачить. Скачуть червоні очі, скаче широкий лоб і білі хутрянні ногавиці. Рветься й не може вискочить зовсім зубата лють з глибокої пащі і лиш підкида копицею вовни. Ну, чого ж ти, Оверко? Чого горять твої червоні очі і стоплюють у вогні разом страх і зненависть? /.../ Правда, я розумію, ланцюг... Може, ти більше на нього сердитий, ніж на мене... То через нього твої передні лапи мусять хапати повітря, то він душить за горло і вганяє назад у нього твою вогняну злість. Почекай трошки. Зараз будеш на волі. /.../ ...тобі воля дорожча, ніж задоволена злість.</p>	<p>Три білих вівчарки сприймаються і як прямий, і як алегоричний образ. Цепи — символ неволі. Емоційно забарвлена лексика відтворює стан неволі, злості. У собаки — людське ім'я, що сильніше підкреслює алегорію. Лють собаки на ланцюгу — лють знедоволеної людини. Зображення лютих псів далі різко контрастує з радістю свободи.</p>
<p>Ниви в червні</p>	<p>...передо мною встала його (поля) безмежність, тепла, жива, непереможна міць. Вівса, пшениці, ячмені — все це зіллялось в одну могутню хвилю: вона все топить, все забирає в полон. Молода сила тремтить і пориває з кожної жилки стебла: клекотить в соках надія й те велике жадання, що його звати — плодючість.</p> <p>/.../ Йдемо повз чорний пар. Тепло дихнула в лице пухка чорна рілля, повна спокою й надії. Вітаю. Спочивай тихо під сонцем, ти така ж втомлена, земле, як я. Я теж пустив свою душу під чорний пар.</p>	<p>Широка нива — символ незмірних, невичерпних сил. Нива порівнюється з водою, а вода — символ очищення. Герой очистився душею на лоні природи.</p> <p>Незасіяна земля не мертва. Вона спочиває. Так відпочиває стомлена душа, щоб набратися сил. Уособлення, звертання, порівняння — засоби, що одушевляють природу, підкреслюють нерозривний зв'язок усього живого.</p>
<p>Жайворонок</p>	<p>Та пісня має в собі щось отруйне. Будить жадобу. Чим більше слухаєш, тим більше хочеться чути.</p> <p>Сіра маленька пташка, як грудка землі, низько висіла над полем. Тріпотіла крильми на місці напружено, часто і важко тягнула вгору невидиму струну від землі аж до неба. Струна тремтіла і звучала. Тоді, скінчивши, падала тихо униз, натягала другу з неба на землю. Єднала небо з землею в голосону арфу і грала на струнах симфонію поля.</p> <p>Се було прекрасно.</p>	<p>Співає не прекрасний птах, а маленька сіра пташина (так і в людському житті непомітна людина може бути прекрасною).</p> <p>Чи може бути музика тільки з високих звуків? Така музика не складеться в симфонію. Чи може бути життя тільки радісним? У такій одноманітності загубиться й радість. Високе і низьке, небо і земля, щастя і горе — ось музика, симфонія життя.</p>
<p>Сонце</p>	<p>Я тепер маю окремий світ, він наче перлова скойка: стулились краями дві половини — одна земна, друга блакитна — й замкнули у собі сонце немов перлину. А я там ходжу і шукаю спокою /.../ На небі сонце — серед нив я. Більш нікого.</p>	<p>Ліричний герой і сонце — чим вони схожі? Вони єдині у своїй неповторності, чисті, своїм теплом зігрівають людей. І ще — самотні...</p>

Саме порівняння ліричного героя із сонцем зумовило те, що М. Коцюбинського називають «великим сонцепоклонником».

Хоча **сюжет** новели безфабульний, він розвивається за класичною схемою: зав'язка (рішення ліричного героя виїхати з міста), розвиток дії (перебування на відпочинку, подорожі полями), кульмінація (зустріч із мужиком і почута від нього жаклива розповідь про життя простої людини), розв'язка (усвідомлення ліричним героєм свого духовного одужання й готовності до продовження своєї громадянської й мистецької діяльності й боротьби: *«Прощайте. Йду поміж люди. Душа готова, струни тугі, налажені, вона вже грає...»*).

Порада: опрацьовуючи цей твір, зверніть увагу на особливості використання художніх засобів, особливо на персоніфікацію дійових осіб, а також епітетів, порівнянь, які формують багату «палітру» для відтворення прекрасних пейзажів кононівських полів.

Повість «Тіні забутих предків»

Стосунки природи і людини, життя гуцулів у чарівному світі гір та лісів, населених казковими істотами, — така **тема** твору М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». Поява цієї повісті зумовлена глибокими враженнями М. Коцюбинського під час перебування у Карпатах, у Криворівні.

Особливість **сюжету та композиції** цього твору зумовлена його імпресіоністичним характером: тут паралельно розвиваються дві лінії — зовнішня (історія життя Івана Палійчука) та внутрішня, психологічна (кохання Івана і Марічки, зображення казкових істот, що населяли карпатські ліси і впливали на долю людини). **Композиційно** повість складається з низки епізодів, які через долю Івана і Марічки передають дух гуцульського життя, органічний зв'язок гуцулів з природою, їхні вірування, звичаї, обряди.

Образи героїв твору — і головних, і другорядних — підпорядковані ідейному змісту твору. Вони єдині зі світом Карпат, живуть в гармонії з грізними силами природи. Саме природа об'єднала дітей двох ворогуючих родів — Івана і Марічку. Їх кохання було ширим і чистим, як сама природа, і виливалось музикою Іванової флюяри та Маріччиних коломийок. Смерть Марічки, жаклива й трагічна, змальована у творі просто: «Марічку взяла вода». Такий лаконізм підкреслює типовість випадків, коли сили природи ставали жорстокими до людини. Так, життя гуцулів було сповнене небезпек (брат Івана також загинув у лісі, коли його привалило деревом). Розповідь про життя та працю Івана на полонині сповнена поетичного зображення Карпат: це і легенди, і повір'я, і обряди, якими супроводжувалась праця вівчарів.

Інші образи твору — люди і казкові істоти — також підкреслюють єдність людини і природи (Юра, Палагна, баба Хіма, Чугайстир, нявка, щезник, голос сокири). Тут варто зазначити, що для більш повного розуміння твору варто ознайомитись із демонологією давніх гуцулів, з'ясувати, хто такі арідник, щезник, нявка, Чугайстир, мольфар.

<p>Нечиста сила</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ...знав, що на світі панує нечиста сила, що арідник (злий дух) править усім: що в лісах повно лісовиків (...), що там блукає веселий чугайстир (...), що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник. Міг би розказати і про русалок (...) про потопельників (...). Всякі злі духи заповнюють скелі, ліси, провалля, хати й загороди та чигають на християнина або на маржинку, щоб зробити їм шкоду. (...) Весь світ був як казка, повна чудес, таємнича, цікава й страшна. • А там, по суворих диких верхах, десь по безводах, в безсилах, гніздиться всяка мара, ворожа сила, з якою важко боротись. 	<p>Повір'я були знаннями, необхідними кожному гуцулу, щоб вижити в суворому світі Карпат.</p>
---------------------	--	--

Щезник	<ul style="list-style-type: none"> • На камені, верхи, сидів «той», щезник, скривив гостру борідку, нагнув ріжки і, заплющивши очі, дув у флюяру. (...) Прийшовши до себе і вздрівши знайомі місця, він (Іван) заспокоївся трохи. Здивований, наслухав якийсь час. Пісня, здавалось, бриніла вже в ньому. (...) Так знайшов він у лісі те, чого шукав. 	Навчив Івана грати на денцівку.
	<ul style="list-style-type: none"> • ...смерека закурилась і почала рости. Роста й росте — і ось виступив із неї якийсь чоловік. Став на полянці, білий, високий, і гукнув назад себе у ліс. І зразу вийшли з лісу олені... 	Щезник пасе свою маржинку.
Голос сокири	...їм часом здавалось, що вони (діти) чують чийсь хід потайний, глухе гупання барди, хекання втомлених грудей. (...) то бродить по лісі невидима сокира, гула об дерева і хека з втомлених грудей.	
Чугайстир	...з лісу вийшов якийсь чоловік. Він був без одежі. М'яке темне волосся покривало все його тіло, оточало круглі і добрі очі, заклинилося на бороді і звисало на грудях. Він склав на великий живіт зарослі вовною руки і підійшов до Івана. (...) Се був веселий чугуайстир, добрий лісовий дух, що боронить людей від нявок. Він був смертю для них: зловить і роздере.	
Арідник	<ul style="list-style-type: none"> • ...на воді крутиться шум. (...) А то був арідник. (...) • ...арідник мав силу до всього. • Що є на світі — мудрощі, штудерація всяка, — то все від нього, від сотони. Де що лиш є — віз, кінь, музика, млин або хата, — все вигадав він... 	Зробив землю, гори. Первинність арідника.
Бог	<ul style="list-style-type: none"> • ...він був бог, як бог, з первовіку. Дав бог йому (аріднику) руки та й ноги, і ходять вже разом оба побратими. • А бог лиш крав та давав людям. 	Схотів зробити землю.
Чаклування	<ul style="list-style-type: none"> • ...годилося закликати на тайну вечерю усі ворожі сили, перед якими берігся через ціле життя. 	
	<ul style="list-style-type: none"> • Палагна вічно заклопотана була своїм ворожінням. Палила поміж маржиною ватру, аби вона була світуча, красна, як Боже світло, аби до неї не мав приступу злий. Вона робила, що тільки знала, аби худоба була така тиха, як корінь в землі, така манниста, як у потоці вода. 	Ворожіння було звичним заняттям господині — однією з форм догляду маржинки.
	<ul style="list-style-type: none"> • ... (Юра) почав розсівать по царинці попіл од учорашньої ватри, аби корови та вівці, що будуть тут пастись, пишно плодились... 	
	<ul style="list-style-type: none"> • Я заклинаю вас, громи й громовенята, тучі і тученята, я розганяю тебе, фортуно, наліво, на ліси й води... Іди рознесися, як вітер по світі... Розсядся і розситися, ти тут сили не маєш... 	

	<ul style="list-style-type: none"> Юра, зігнувшись, тримав перед Палагою глиняну ляльку і тикав пальцями в неї од ніг до голови. (...) Се ж вони на нього (Івана) замовлялись! 	
Люди-чаклуни		Були наділені надприродними силами.
Хима	Війшла даві в притулу Хима, глянула на ягнета та як сплесне в долоні: «Йй! Які вони файні!» На, маеш, гадаю собі. Не встигла та за поріг, як двоє ягнят закрутилось на місці — та й вже по них... (...) Стара улеслива баба, завжди така привітна, вона вечорами перекидалась в білого пса та никала по загородах сусідських. (...) Чого тільки вона не виробляла, ота родима відьма! Перекидалась у полотно (...) повзла вужем (...) Співала, нарешті, місяць, щоб було темно, як йде до чужої худоби.	Зурочувала худобу.
Юра	<ul style="list-style-type: none"> Про нього люди казали, що він богус. Він був як бог, знаючий і сильний, той градівник і мольфар. В своїх дужих руках тримав сили небесні й земні, смерть і життя, здоров'я маржини й людини, його боялися, але потребували всі. 	
	<ul style="list-style-type: none"> Він був могутній, потужний, все знав. Од його слова гинула зразу худоба, сохла й чорніла, як дим, людина, він міг наслати смерть і життя, розігнати хмару і сперти град, вогнем чорного ока спопелить ворогів і запалити в жіночому серці кохання. 	

Засоби творення образів не зовсім типові: у творі мало діалогів, широких портретів. Засобом характеротворення тут виступають, відповідно до законів імпресіонізму, зображення порухів душі: відчуття героєм природи, музика й спів, його радість і горе.

ВАСИЛЬ СТЕФАНІК

«Українська література в жанрі так званої «малої форми» увійшла в світову літературу завдяки М. Коцюбинському та В. Стефаніку», — зазначав видатний літературознавець І. К. Білодід.

В. Стефанік (1871—1936) виступив у літературі наприкінці XIX ст., коли вже гостро відчувалася потреба в іншому художньому методі зображення життя, ніж натуралізм та етнографічно-побутовий реалізм. Стало недостатнім малювати картини українського життя з погляду мораліста чи судді, як робили це письменники старшого покоління: Панас Мирний, І. Нечуй-Левицький, І. Карпенко-Карий. У нових економічних і соціальних умовах назріла потреба звернутися до людини, до стану людської душі. Центр уваги письменника нової літературної доби переноситься на змалювання психології людини. *«Коли старші письменники завжди клали собі метою описати, змалювати такі чи інші громадські чи економічні порядки, ілюструючи їх такими чи іншими типами або змальовуючи такий чи такий характер, як він розвивається серед такого чи іншого оточення, нові письменники кладуть собі іншу задачу. Для них головна річ — людська душа, її стан, її рухи в таких чи інших обставинах, усї ті світла й тіні, які вона кидає на ціле своє оточення залежно від того, чи вона весела, чи сумна», — говорив І. Франко. Поет повинен уміти переносити себе в душу героїв, змушувати нас «бачити світ і людей їх очима. Се найвищий тріумф поетичної техніки».*

Цим новим потребам відповідав своєю творчістю Василь Стефанік, який дав блискучі зразки психологічної новели. За словами В. Лесина і одного з провідних дослідників творчості новеліста, *«Стефанік був не побутописцем, а «душеписцем».* Його новели психологічні, у них основна увага письменника спрямована на відтворення не побуту й етнографії, не зовнішніх подій і явищ,